

que concurrir als balls y saraus», MGadea (*T. del Xè* 1, 18); cf., infra, *troner*; men. «*fer es tro*: esclatar-se, enfadar-se molt, o també pendre gust en extrem» (AFerrer Ginart, *Rond. de Men.*, 219). *Fer tro* 'fer sensació, despertar admiració': «—T'has divertit força? Ja sé --- que teniu uns cotxes tan bonics, que vàreu anar a les carreres; i fins, que hi vàreu *fer tro*: de manera que Bna. va jugar a gran capital...», Noller (*Febre d'Or* II, 33.5f.).

En particular s'aplicà, i ja des d'antic, a les detonacions artificials, per bombes i armes de foc; ja en els decennis mitjans del S. XIV, es disparaven bombes explosives amb un gran aparell denominat *ballesta del tro*: «costaren les pólvores de la ballesta del tro, 19 diners --- a la ballesta del tro ---» ross. a. 1378 (*InvLC*); «tocar lo senyal ---; errar: aberrare a scopo; lo tro: bombus, -bi i n'hi havia una altra sense metralla o bales, car a continuació ve: «lo tro sens pilota: inanis bombus; enclavar: conijcere stylos ferreos in spiracula, ut displodere non possint», OPou (*TbPu.*, 173).

Més recentment s'ha dit de focs artificials: «se cremaven alguns castells y rodes de focs artificials per tals festes, y en professons de Corpus y altres, ab molta cantitat de cohets, *trons*, magranes --- per los carrers ---», B. de Maldà (*Excurs.*, p. 166). En rondalles mallorquines 'tret, dispar, d'arma moderna': «los donà una pistola, i los digué que li havien de tirar un *tro* per hom, i es qui li faria més bo, rendria tots es béns», Arx. Lluís Salvador (p. 194).

Fins avui verb i substantiu resten d'ús general en tot el nostre domini, amb *tr-* pertot. D'acord amb les normes dialectals aplicables generalment, el present *trona* i el subst. *tro*, es pronuncien amb *ø* oberta, conforme amb la *ø* breu del llatí, amb l'excepció de la zona del NE. on la *ø* es torna *o* davant N (*bo*, *font*, *pont*).

Els límits, però, de les dues pronúncies, en aquest cas particular difereixen una mica de l'àrea normal, segurament a causa de l'analogia verbal, en el verb *tronar/trona*. D'una banda la *ø* tancada sobreix cap al NO. fins a l'Alt Pallars: *trone* 'ara trona' a Cardós i V. Ferrera; *tróns* en plural, amb singular analògic *un trón* a Tavascan i Estaon, *un tró* a Tor, Àreu i Esterri de Cardós (1932-4). *Tró*, *tróna*, com és d'esperar a les comarques gironeses i empordaneses, però en canvi de nou *ò* oberta al Rosselló, com ens mostren les rimes de Saisset: «amb una grossa veu, que hom diria que *trona* / --- / li diu tranquil·lament la dona / ---» (*Perpiny.*, 62); i també en el Maresme oriental (on en general hi ha *o* a la gironina): StPolM *tróna*, amb el comprovat refrany meteorològic: «*trónz* a Mallorca - aiga a Catalunya» (1924).

Les formes amb *-r-* tenen considerable extensió en les llengües romàniques. *Tronar* i el substantiu *trueno* en cast., i a l'E. Mj. *tronido* [S. XIII, avui encara dialectal, i un arcaic *tonidro* que encara manté l'ordinari *tonítrus*, en el *L. de Alexandre*]. En gallego-portuguès *troar* o *trouejar* 'tronar' [< *troe-*, amb *-v-* antihiàtica], i el substantiu corresponent, són generals o poc menys, car *troo* 'tro' ja figura en la Crònica Troia-

nade princ. S. XIV, i l'augmentatiu *trovon*, *-vāo*, es mantingué en portuguès en la forma alterada *torvão*. Veg. detalls sobre el cast. i gall.-port., en el DCEC/DECH, s. v.; i cf. el que he dit de *torbonada* a *TORBAR* i a *TORM*.

En occità antic només es documenten *tronar* i *tro(n)*, tots dos ja en trobadors dels més clàssics i antics: «E platz-me hom que gen me sona, / e qui de bon talan me dona / --- / e-m platz qui-m ditz be ni-m razona, / e dormir quan venta ni *trona*... / e grans salmós az ora nona!» Monjo de Montaudon; a Raimbaut d'Aurenga tot se li desnatara paradoxalment: «li *tro* mi son chant e siscle» (Appel, *Chr.*, 44.11, 19.13); si bé també s'hi mantingué *toneire* *TONITRUM* («crollet la terra de toz laz, / *toneyres* fud e tempestatz», *Alexandre de Grècia*, v. 49), i *troneire* o *tonedre* en algun altre text (PDPF).

Avui *tron* i variants fonètiques equivalents en els parlars provençals (Göhri, *RDialR.* IV, 166-7), valdesos (*RFgn.* XXIII, 539), i llgd.: *los tróns* a Aniana (Zaun, *BhZRP.* LXI, 78); i el verb *trounà* amb no menys extensió (p. ex., en Valdès, *ZRP.* LIV, 512); de manera que no crec que es conservi *tounà* gaire més que al Llemosí i alguna altra zona septentrional, com a continuació del fr. *tonner*, *tonnerre*. En tot cas aquestes són les formes del provençal rodanès i literari: «mai de l'ourgueno la *trounado*, / tout-en-un-cop desboundounado / ---»; «Roudrigo de Leon / se precipito coume un *tron*, / e 'mé lou moustre front a front, / dins lou coutet ie roump sa dago» (trad. «comme la foudre»); també, però, el prolongament de *TONITRUS*: «Au noum dóu Paire --- / un grand cop de *trounèire* / seguiguè lou signe de crous / ---» (trad. «tonnerre»), *Nerto* (v, 129; IV, 353; VII, 553). En gascò les formes en *tr-* s'estenen a la major part del territori, no sols la V. d'Aran; amb l'excepció del Coserans pirinenc (*túo* *TONAT* a Batmala i Castilhon etc., i una illa de *túo* a la Lomanha), *ALGc.* III, 819 («il tonne», 818 «le tonnerre»).

A Itàlia, *tonare* i *tuono* són les formes de la llengua literària, i formes semblants són populars a Florència i la major part de la Toscana, del Vènet i del Friül, i encara en d'altres parts del «Regno». Ja no a Milà, on les formes de sempre han estat *el tróna* (escrit *trónna*) i *trō* («tuona», «tuono», Salvioni, *Fon. Ci. di Milano*, pp. 79, 69); però són formes de vasta extensió dialectal: a quasi tot el Piemont, i molts punts de Lombardia, Lligúria, Emília, Sud de Toscana i d'Úmbria, Basilicata, Calàbria, Sicília i Sardenya (*AIS* mapes 398 'tuono' i 393 'fulmine'; *Ri. d. Filol. Rom.* IV, 170n.; *ZRP.* XXXVIII, 279), també al llarg de l'Adriàtic (Savigliano, *ARom.* XIII, 270; Iesi, *ARom.* IV, 234).

Altrament, a It. les formes amb *-r-* són també molt antigues, car no sols es troben en textos del S. XIV provinents d'Emília (*BhZRP.* XX, 93) i de Sicília (*Rom.* XLVI, 455), sinó que *trono* és la forma general en G. Guinicelli i en els poetes del *dolce stil nuovo* (*ARom.* XXII, 317). No és, doncs, inesperat que el substantiu aparegui en Dante, ara amb l'una, ara amb l'altra forma. *Trono* amb valor ben material: alhora